KETENPERENİN BİNBİR TONU: *FRAUD BY PERSUASION* KAVRAMI VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI ÜZERİNE

Âdem Terzi

Ayfer Tunç'un son romanı *Kuru Kız*'da genel ağ (internet) bir karakter gibi iş görür, kahramanın sıkışmışlığına kapı aralar. Giderek büyür bu aralık ve onu çekip alır sıkıştığı yerden.

Genel ağ, yapısı gereği bilgilenme, görgülenme ve haberdar olma olanaklarına dair önemli bir gizil güce sahiptir ve bu amaçla kullanıldığında kaynaklara, farklı seslere ulaşmada büyük bir kolaylık sağlar. İşte Kuru Kız da tam böyle yararlanır ondan.

Oyuna getirileceğini düşündüğü sıralarda baktığı "ketenpere" sözünün TDK sözlüğündeki anlamını eksik bulur söz gelimi; başka sözlüklere de bakar. *Güncel Türkçe Sözlük*'te bu *argo* söz için yalnız "dolandırıcılık" karşılığı verilmekteyken ötekilerde "oyun, düzen, hile, tuzak" anlamları da görülmektedir.

Bu söz Türkçede Türkçede "ketenpereye gelmek/getirmek" birleşik biçimleriyle de yaygın olarak kullanılıyor. "*Kandırılmak, vadedilenden başka bir durumla karşılaşmak.*" anlamlarını da içeriyor böylelikle. Maddi zararla ilintili dolandırıcılığın yanı sıra başka türlü aldatılmaları da kapsıyor bu bakımdan.

*

Sözün kökenine dair Yunanca olduğundan başka bilgi yok. O bilgi de şüpheli bulunuyor ilgili sözlüklerin bazılarında. Bu konuda görüş ileri sürecek bilgiye sahip değilsem de kelimenin "kerpeten" sözüyle ilişkili olduğuna dair bir önsezim var. Argo, işlevi gereği ilgili grup dışında anlaşılmama amacına yönelik kurulan bir dil birimi. Bu amaçla argodan ortak dilin dışından sıkça yararlanılır ya da yaygın kullanılan sözler bozulabilir. Beni bu düşünceye yönelten, "Ketenpere" ile "kerpeten" kuruluşları arasındaki ses benzerliği ve kerpetenin "sıkıştırma" işlevi. Böyle düşünüldüğünde, tiyatro oyuncusu Ziya Meriç'e *Ketenpere* lakabının verilmesinde de diş hekimi olmasının et-

kisi vardır sanırım. Dişçi kerpeteni de en irkilticisidir çünkü kaldıraç yasasıyla işleyen aletlerin.

*

"Ketenpere" sözünü "dolandırma" eylemiyle ilişkilendiren de hırsızlığa bakarak "sıkıştırma"ya yönelik az çok bir düzenek gerektirmesi ve çoğu zaman ilgili ürünün mağdur tarafından "hırsız"a kendiliğinden veriverilmesi. Bir "oyun" düzeni işin içine girmiş oluyor böylelikle. İşte bu düzenin yol, yöntem ve araçları da oldukça çeşitlilik gösteriyor.

"Ketenpere", hırsızlığa göre belli oranda iletişim gerektiriyor bir kere. Bu da dilin amaca yönelik kullanımını oldukça önemli kılıyor. *Organize İşler* filminde hırsızın kendi ortamı ile çaldığı arabayı satmaya çalışırken kullandığı iki farklı "dil" hemen dikkati çeker söz gelimi. Belli bir kimliğe, duruma bürünme ve o kimlik ile durumun sağladığı güveni oluşturmaya değin bir araç konumundadır bu durumda dil. Hem içeriği hem kullanım biçimi bakımından. "*... kurumlara özgü diksiyon ve jargonla, kişileri mobil telefonlardan ikna ederek dolandırıcılık faaliyetlerini gerçekleştirdikleri görülmektedir.*" (Bahar, 2020: 155)

*

Büyük kente ilk gelişimde orada kimseyi tanımadığımdan yolum sıklıkla okula yakın büyük parka ve içindeki eğlence alanlarına uğrardı. Lunaparkın çekilişle hediye dağıtılan bir alanında ketenpereye getirilmekten elinde bir kuponla çıkagelip büyük hediyeyi kazandığını söyleyen gencin heyecansızlığı ve oyun kurucu ile aynı ağzı konuşmasından şüphelenmem kurtarmıştı. Belki işine yeni başladığından ketenpereye getirmede dilin önemini henüz öğrenememişti bu küçük gelgelci.

Parkta hediyeler kazanmaya dayalı başka oyunlar da vardı. Oyun sahibinin kolayca kazandığı, heveslenenlerin ise ne kadar uğraşsalar da beceremediği, para kaybettiği... Onlar da başka araçlar kullanıyorlardı ketenpereye getirmek için. Çoğu algı yanılsamalarına dayanıyordu. Bazılarında da doğrudan bilimin, özellikle fizik biliminin yasaları kullanılıyordu ki en şaşmazı bir sarkaç şeklinde hazırlanan demir bilyenin ileriye fırlatılıp dönüşünde hediye paketlerini devirmesine dayalı olanıydı. Oyun kurucu her atışında becerebiliyordu bunu, yarışmacılarsa yapamıyordu; zira oyuncu yeniden dizerken paketlerin yerlerini değiştiriyordu. Salınım ilkesine göre demir bilyenin döndüğünde hiç uğramayacağı başka bir yere koyuyordu onları. Bunu hemen oracıkta çözecek fizik bilgim yoktu tabii.

Meydana çıkan yolların kenarında *bulkarayıalparayı* oynatanlar da olurdu ki onların gelgelcileri ise işlerinde oldukça ehildiler. Oyunun başına yeteri kadar kalabalığı toplamak için sürekli kazanmak ve içlerinden birini oyuna çektikten sonra ötekileri dağıtmakla görevliydiler. Bunun da hilesini iş işten geçtikten sonra öğrendimse de artık bu tür pek görünmüyor. Zaten ifşa olan ya da gündelik yaşamda işlevini kaybeden her bir yöntem yerine yenisi bulunuyor çabucak.

Söz gelimi, parkın hemen yukarısında, kentin ötekilere göre daha eski meydanında dolaşırken beni tanıyormuş gibi heyecanla gelip sarılanlar, sonra da birine benzettiğini söyleyip hızla uzaklaşanlar oluyordu. Bunun da *vaybabamcılık* yöntemine dayalı bir tür yankesicilik olduğunu anlamam için bu kelimeyi sözlüklerde görmem gerekecekti. Henüz cüzdan taşımadığımdan bir kaybım olmadı o günlerde. Bu yöntem daha çok kente dışarıdan, belli bölgelerden gelenlerin uğrak yeri olan meydanlarda uygulanıyordu. Hemşehrilik bağları henüz gevşememiş, taşrayla kültürel bağını kesmemiş kişilere yönelik olarak. Bu yönteme *madaracılık* adı da verilmektedir ki yankesiciliğin *muslukçuluk, kaldırımcılık, pislikçilik, silkeleme, tırnakçılık, curcunacılık* gibi kişinin ilgisini başka yere çekip cebinden cüzdanını almaya dayalı çokça türü bulunmaktadır.

Bütün bu yöntemler, kişinin cüzdanını ya da parasını çekip alma amacı üzerine kurulmaktadır. Buna bağlı olarak maruz kalındığında, ketenpereye gelindiğinde enikonu cepteki miktar kadar zarara uğranılır. Yanı sıra, düzeneği kuran da belli bir miktar para ya da emek harcıyordur tabii ketenperenin türüne göre. Söz gelimi, uygun bir aracı durdurmak için şehir merkezine belli uzaklıktaki bir noktaya ulaşmak ya da yavaş giden bir arabanın önüne atlayınca düştüklerinde bedelini talep etmek üzere baş üstünde taşınan tablaya bir şeyler koymak gerekir.

*

Şimdi, cüzdanda para yerine daha çok banka kartları taşındığından o kartın şifresini ele geçirmek ya da onunla da uğraşmayıp parayı kurbanın kendisine havale ettirmek yolları daha revaçta. Çağın Ulus Meydan'ı *Facebook* artık, Kızılay'ı *X (Twitter)*. Daha çok bu alanlarda, kişinin parasını ya da ilgili şifrelerini almaya dayalı yeni dolandırıcılık yöntemleri ise *fraud by persuasion* biçiminde adlandırılıyor.

Henüz yaygın bir karşılığı olmayan bu kavram kapsamında değerlendirilebilecek, kişinin parasını kendi gönlüyle teslim ettirilmesine dayalı ilk yöntemler *saadet zinciri, piramit sistemi, ön ödeme dolandırıcılığı, 419 sahteciliği* vb. Türkçe adlar alacak değin eski. Bu alanlara meyletmenin itkisi sürekli ve çok para kazanma arzusu ise de bu yöntemin gelgelcisinin bu itkileri tetikleyecek, yatta veya bir villanın havuz başında düzenlenen eğlencelerin olduğu söylenebilir. Yüksek müzik, rengârenk kokteyller ile neşeli genç ve güzel insanlar…

Arkadaki telsiz sesine ve hükmedici bir üsluba ihtiyaç duyduğundan, revaçtaki başka bir yöntemin uygulama alanı ise telefondur ki özellikle bu araç kullanılarak yapılan dolandırıcılık türleri için genel olarak *telefon dolandırıcılığı* karşılığının kullanıldığı görülüyor. Bu yöntemin işlerliği ise *telefon hipnozu, şok hipnozu, bilinçli hipnoz, gizli hipnoz* gibi kavramlarla, bir tür akıl tutulması olarak açıklanıyor. Buradan yola çıkılarak bu dolandırıcılık türleri *hipnotik dolandırıcılık* adı altında da değerlendirilmektedir.

Genel ağla birlikte ortaya çıkan ve eposta üzerinden bugün de sıklıkla denenen bir başka türe ise *phishing* adı veriliyor. *Password* ve *fhishing* sözlerinden türetilen bu yapı, daha çok şifre ele geçirme amacını taşıyor. Bu tür için Türkçede genel olarak *oltalama* karşılığı benimsenmiş olsa da *yemleme* karşılığı da tercih edilebiliyor. Uzak bir Afrika ülkesinde kalmış yüklü miktarda paranın ya da değerli bir tablonun oradan çıkarılması konusunda yardım isteme iletileriyle özdeşleşen bu yöntem için ilk başta *e-dolandırıcılık* karşılığı bulunmuşsa da bu karşılığın başka genel ağ dolandırıcılık türleri için de kullanıldığı görülüyor artık. Bunun dışında, genel ağ üzerinden yürütülen dolandırıcılık türlerinin hepsini kapsar biçimde *internet dolandırıcılığı, siber dolandırıcılık, iletişim dolandırıcılığı, çevrimiçi dolandırıcılık, dijital dolandırıcılık* gibi farklı karşılıklar da kullanılabiliyor.

Bu kadar çok farklı karşılığın kullanılmasında telefon, televizyon ya da genel ağ üzerinden geliştirilen her yeni iletişim biçiminin yeni dolandırıcılık yollarına kapı aralamasından ve bir önceki adlandırmanın bu yeni biçimi kapsamadığı düşüncesinden kaynaklanıyor. İşte, *fraud by persuasion* kavramı da bütün bu yöntemleri bir üst başlıkta toplama işlevini görüyor.

Batı kökenli bu adlandırmanın başta ilgili mevzuatta anılmak üzere Türkçeleşmeye ihtiyacı var. Bunun için kimi karşılıkların kullanıldığı da görülüyor ki şu aşamada en yaygınları çeviri niteliğinde olanlar.

*

Yapıyı oluşturan "fraud" sözü "dolandırıcılık, sahtekârlık, hilekârlık, yolsuzluk, kaçakçılık, aldatma" gibi anlamlar içeriyor. "Persuasion" sözü ise "ikna etmek, razı etmek, aklını çelmek, kafaya almak" anlamlarındaki "persuade" eyleminden adlaşmış. Bu iki sözü birleştiren "by" ilgeci ise kurduğu yapılara farklı anlamlarla katkı sağlamakla birlikte, buradaki işlevine koşut olarak yapı, Türkçeye *ikna yoluyla dolandırıcılık* biçiminde çevrilmiş.

Bu kadar uzun bir ifadenin adlaşmasının zorluğu bir yana, bir eyleme "dolandırıcılık" adını verebilmek için "ikna" kavramının da işin içinde olması gerekiyor zaten. Çünkü bu söz *GTS*'de "*Bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma, kandırma.*" biçiminde tanımlanıyor. "Dolandırmak" sözü ise "*Birisini aldatarak parasını veya malını elinden almak.*" anlamıyla veriliyor aynı sözlükte. Yani "ikna" kavramı bir anlamıyla da olsa bir tür dolandırıcılık sayılabilecekken "dolandırıcılık" kavramı ise en azından bir aşamasında mutlaka "ikna" kavramına ihtiyaç duyuyor.

"Dolandırıcılık" kavramının başına anlatım bozukluğunu akla getirme pahasına "ikna" ifadesinin eklenmesi, daha uzun soluklu ve karmaşık bir düzenek gerektiren dolandırıcılık biçimlerini sahtecilik vb. dolandırıcılık türlerinden ayırma amacına bağlı olmalıdır. Yine aynı amaçla başka bir karşılıkta da aynı kavram korunmaktadır: *ikna dolandırıcılığı*. Bu tamlama biçimi adlaşmaya daha elverişli olsa da yine "ikna" sözüne dayalı anlam tekrarından ötürü bunun da yaygınlaşması zor görünmektedir.

Kavram için kullanıldığı belirlenen başka bir karşılık *senaryo yoluyla dolandırıcılık* biçimindedir. Bu karşılık ise mağduru ikna etmek için kullanılan yöntemin çetrefilliğine ve buna bağlı olarak bir kurguya dayanmasına vurgu yapmaktadır. Böylelikle bu karşılık da kavramı *yalın* aldatma biçimlerinden ayırmayı hedeflemektedir.

Belli bir kurguya dayalı dolandırıcılık biçimleri, o kurguyla harekete geçirilebilmesi için mağdur hakkında kimi ön bilgileri gerektirmektedir. Buna göre kurgu, kişinin sahip olduğu kültür kodlarında ya da kişisel durumunda saklı korku, zaaf, dürtü ya da duyarlıklarına göre biçimlendirilmektedir. Kurgu yerine kurgunun oturtulduğu bu taban esas alanlar tarafından da kavram için *sosyal mühendislik temelli dolandırıcılık* karşılığı kullanılmaktadır.

*

Bu adlandırmalara konu daha çok iletişim araçları üzerinden yürütülen dolandırıcılık biçimlerinden önce de görülen; kişinin zaaf, korku ya da arzularına yönelik dolandırıcılık eylemlerinin de az çok sosyal ve ruhsal çözümlemeye dayalı bir "mühendislik" içerdiği ve bu mühendislikle kotarılan bir "senaryo" barındırdığı söylenebilir. Söz gelimi, *vaybabamcılık* yönteminin Ulus Meydanı'nda uygulamaya sokulması rastlantı değildir. Bu kurgunun karşılık bulması, bazı kültür kodlarının mağdurdaki varlığına dayanır. İşte bu kodların işletilmesine yönelik anlık hareketler, sözler ya da nesnelerle kişinin bilinç duvarı ya da dikkati çökertilmeye çalışılır. Böylelikle oluşturulan algının, mağdurun bizatihi kendi öznel durumundan kaynaklandığını sanması yanılgısının üzerine dolandırıcılık eylemi oturtulur.

Örneğin, şehir merkezine dönerken tam da yavaşlamak zorunda olduğum kavşakta bekleyen bir otostopçuyu hem durup almama hem ketenpereye geleceğimi anlamama sebep aynı amaçla kullanılan bir nesneydi. Seksenli yıllarda gözde bir markanın taklidi olarak ucuza satılan ve böylelikle özellikle taşrada oldukça yaygınlaşan, buna bağlı olarak da bugünlerin dizi ve filmlerinde taşradan büyük kente gelenlerin elinde bir "kültür kodu" olarak temsil edilen bir çanta. Büyük şehre ilk gelişimde benim de elimde olan bu çanta, kavşağı dönerkenki anlık gösterimiyle büyükşehirde yolda kalmışlığa bağlı yardım istemeye dayalı bir kurgunun algı oluşturucusu, gelgelcisi idi. Dolayısıyla kurgunun işlerliği için özellikle seçilmiş gibiydi.

Bu çanta eşliğinde şehir merkezine kadar gerçekleşen araba yolculuğunda dile dökülenlerle beraber bu biçim de *senaryo yoluyla dolandırıcılık* ya da *sosyal mühendislik temelli dolandırıcılık* kapsamına girer miydi? Eğer öyleyse Sülün Osman'ın, hatta daha da önceki ünlü dolandırıcıların yöntemlerini de kapsar mıydı? Eğer kapsarsa, daha çok bugünkü iletişim araçları üzerinden yürütülen dolandırıcılık biçimleri için kullanılan *fraud by persuasion* kavramına karşılık olmaktan da çıkmış olur bu iki karşılık. Her nasılsa, bu karşılıkların hem kavramı farklı birer ucundan ele almaları hem de bir terime göre oldukça uzun olmalarıyla yaygınlaşmaları zor görünmektedir.

Zaten, kişinin özellikle inançları ve duyguları istismar edilerek, korku ve kaygılarından, zaaflarından yararlanılarak gerçekleştirilen dolandırıcılık türleri Türkçede ***nitelikli dolandırıcılık*** biçiminde adlandırılmaktadır. Söz gelimi bu suçu ele alan TCK'nin 158. maddesine, kendisini kamu görevlisi olarak tanıtıp korkutup kandırarak çıkar sağlama eylemleri de 2016 yılında eklenmiştir. Bu tür de aslında ***fraud by persuasion*** kapsamında değerlendirilenlerden yalnızca biridir. "***Örgütler, gündemde yer alan olay ve gelişmeler karşısında pozisyon alarak dolandırıcılık kurgularını güncellemektedir.***" (Bahar, 2020: 157)

"İkna" kavramının "dolandırıcılık" kavramı içinde zımnen bulunması, dolayısıyla birlikte kullanılmalarının anlatım bozukluğu tınısı vermesi gibi "nitelik" kavramının da "dolandırıcılık" kavramıyla bir arada kullanılması kulağa hoş gelmemektedir. "Nitelikli" sıfatının tanımlarından biri "ayırt edici özelliği olan" biçiminde yapılmışsa da bu sıfat önüne geldiği kavrama genellikle yalın hâlinden daha olumlu anlamlar yüklemektedir. Yine de bu karşılık özellikle yasa dilinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yaygınlık, parçaların ayrı ayrı anlamları yerine birleşik yapının kazandığı yeni anlamı öne çıkaracaktır.

*

Ketenpere sözüne dönülecek olursa, bir Cihat Burak öyküsünün başlığı "Ketenpere Oluşum" biçimindedir. (Burak, 2001: 92-120) Öyküde bu söz daha kapsamlı, daha örgütlü bir düzeni temsilen kullanılmaktadır. Bu yüzden her yerde, her dönemde karşılaşılabilir kavramlardandır. İşte belki bu yüzdendendir dolandırıcılıkla ilgili söz varlığının zenginliği ve sürekli üretimi. Khaled Hosseini de belki bu yüzden "***... yalnızca bir günah vardır, tek bir günah.***" biçiminde söyletmektedir roman kahramanı. "***O da hırsızlıktır. Onun dışındaki bütün günahlar, hırsızlığın bir çeşitlemesidir.***" (Hosseini, 2023: 19)

Kaynaklar

Bahar, Atalay, "İkna Yoluyla Dolandırıcılık: Dolandırıcılık Faaliyetlerinde İkna ve Etkili İletişim Yöntemlerinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma", ***Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi***, S 35, İstanbul 2020, s. 139-163.

Burak, Cihat, ***Yakutiler***, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Hosseini, Khaled, ***Uçurtma Avcısı***, Çev.: Püren Özgören, Everest Yayınları, İstanbul 2023.

Tunç, Ayfer, ***Kuru Kız***, Can Yayınları, İstanbul 2023.